

EKOLOGIK XAVFSIZLIK VA UNI TA'MINLASH CHORALARI

Saidova Madinabonu Abduhakim qizi

Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va texnologiyalar universiteti

Anotatsiya: Ushbu maqolada ekologik xavfsizlik tushunchasining mazmun-mohiyati, uning inson hayoti, jamiyat va atrof-muhit barqarorligi uchun ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, ekologik xavf-xatarlarning asosiy turlari, ularning manbalari, ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlari va bularning oldini olish bo'yicha ko'rilayotgan choralar yoritiladi. Maqolada ekologik xavfsizlikni ta'minlashda davlat siyosati, qonunchilik asoslari, fuqarolik jamiyati institutlarining ishtiroki, ekologik ta'lim-tarbiya va jamoatchilik nazorati kabi omillar tahlil qilinadi. Shu bilan birga, O'zbekistonda ekologik barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan islohotlar, xalqaro hamkorlik va ilg'or tajribalarga asoslangan yondashuvlar haqida ham so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: ekologik xavfsizlik, atrof-muhit muhofazasi, ekologik muammo, barqaror rivojlanish, ekologik siyosat, texnogen xavf, ekologik nazorat, ekologik ta'lim, jamoatchilik ishtiroki, tabiatni muhofaza qilish.

XXI asr insoniyat taraqqiyoti, ilm-fan va texnologiyalar yuksalishi bilan bir qatorda jiddiy ekologik muammolar, atrof-muhitga salbiy ta'sirlarning kuchayishi, tabiiy resurslarning kamayib borishi, iqlim o'zgarishi, yer va suv resurslarining ifloslanishi kabi tahdidlar bilan yuzma-yuz keldi. Ayniqsa, sanoatlashtirish jarayonlarining tezlashuvi, yirik texnogen obyektlarning soni ortishi, aholi zichligi, iste'mol madaniyatining o'zgarishi va resurslardan noo'rin foydalanish ekologik xavfsizlik masalasini global darajaga olib chiqdi.

Ekologik xavfsizlik — inson va jamiyatning salomatligi, hayot sifati, atrof-muhit barqarorligi, tabiiy resurslar saqlanishi va kelajak avlodlar manfaatlarini ta'minlashga qaratilgan tizimli chora-tadbirlar majmuidir. Ushbu tushuncha nafaqat ekologik holatni saqlab qolish, balki ekologik xavf-xatarlarga barham berish, texnogen avariya va tabiiy ofatlarning oldini olish, ekologik muvozanatni tiklash kabi muhim vazifalarni o'z ichiga oladi.

Bugungi kunda ekologik xavfsizlik masalasi nafaqat ekologlar, balki siyosatchilar, iqtisodchilar, huquqshunoslar, sotsiologlar va keng jamoatchilik e'tiborida turibdi. Chunki barqaror rivojlanish, aholi salomatligi, iqtisodiy farovonlik bevosita sog'lom ekologik muhitga bog'liq. Shu nuqtai nazardan, ekologik xavfsizlikni ta'minlash masalasi O'zbekiston Respublikasi siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilanmoqda.

So'nggi yillarda O'zbekistonda ekologik xavfsizlikni ta'minlash bo'yicha muhim qonunchilik hujjatlari, davlat dasturlari, milliy strategiyalar ishlab chiqildi. "Yashil makon" umummilliy loyihasi, Orolbo'yi mintaqasining ekologik inqiroz hududi sifatida e'tirof etilishi, ekologik nazoratni kuchaytirish, chiqindilarni boshqarish, bioxilma-xillikni muhofaza qilishga qaratilgan chora-tadbirlar natijasida ekologik holatni barqarorlashtirish yo'lida muhim qadamlar qo'yilmoqda.

Mazkur maqolada ekologik xavfsizlikning nazariy asoslari, mavjud tahdidlar, ularni bartaraf etish yo'llari va O'zbekiston misolida amalga oshirilayotgan islohotlar tahlil qilinadi. Shuningdek, fuqarolik jamiyati, ommaviy axborot vositalari va ta'lim tizimi orqali ekologik madaniyatni yuksaltirish zarurati asoslab beriladi.

XXI asrda ekologik xavfsizlik masalasi global miqyosda eng dolzarb muammolardan biriga aylandi. Insoniyat taraqqiyot sari intilar ekan, texnologik yutuqlarning ortidan kelayotgan ekologik tahdidlar, tabiiy resurslarning kamayishi, atrof-muhit ifloslanishi, iqlim o'zgarishi va bioxilma-xillikning yo'qolishi kabi xavf-xatarlar jiddiy muammoga aylandi. Shunday vaziyatda ekologik xavfsizlikni ta'minlash, uni institutsional va qonunchilik darajasida mustahkamlash har bir davlat uchun ustuvor vazifaga aylanishi tabiiy hol.

Ekologik xavfsizlik — bu inson hayoti, sog'lig'i, faoliyati va atrof-muhit barqarorligini ta'minlashga qaratilgan tizimli choralar majmuidir. Bu faqatgina ekologiya fanining sohasi emas, balki iqtisodiyot, siyosat, huquq, ta'lim va jamiyat hayotining barcha jabhalarini qamrab oluvchi ko'p tarmoqli tushunchadir. Ekologik xavfsizlikni ta'minlash orqali nafaqat tabiatni, balki inson salomatligini, mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligini, kelajak avlodlar manfaatini ham muhofaza qilish mumkin bo'ladi.

Dunyo miqyosida yuzaga kelgan ekologik muammolar — iqlim isishi, cho‘llanish, o‘rmonlarning kesilishi, atmosfera va suv havzalarining ifloslanishi, chiqindilarning to‘planib borishi, yadro va kimyoviy texnologiyalarning noto‘g‘ri qo‘llanilishi ekologik xavfsizlikka jiddiy putur yetkazmoqda. Bunday xavflar nafaqat alohida hududga, balki global ekologik tizimga, butun insoniyatga tahdid soladi.

Ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlarda sanoat korxonalarining ekologik xavfsizlik talablariga rioya qilmasligi, chiqindilarni to‘g‘ri boshqarish tizimining zaifligi, ekologik ta’lim va madaniyatning pastligi, jamiyatda ekologik ongning sustligi kabi omillar ekologik muammolarning chuqurlashishiga olib kelmoqda. Ekologik xavfsizlik masalasiga befarqlik va qisqa muddatli iqtisodiy manfaatni ustuvor qo‘yish ko‘pincha fojiali oqibatlariga sabab bo‘lmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi ham ekologik xavfsizlik sohasida jiddiy muammolar bilan yuzlashib kelgan. Ayniqsa, Orol dengizining qurishi global ekologik inqiroz darajasiga chiqqan va bu holat mintaqaning iqlimiy sharoitiga, aholi salomatligiga, qishloq xo‘jaligiga salbiy ta’sir ko‘rsatgan. Orolbo‘yi hududida tuproqning sho‘rlanishi, havoning changlanishi, suv resurslarining kamayishi, kasalliklarning ko‘payishi ekologik xavfsizlikka jiddiy tahdid solmoqda. Shuningdek, aholi zich joylashgan shaharlarda transport va sanoat chiqindilari, chiqindi poligonlarining to‘g‘ri boshqarilmasligi, suv manbalarining ifloslanishi, tabiiy resurslardan samarasiz foydalanish kabi holatlar ekologik muvozanatni izdan chiqarmoqda.

Shu sababli O‘zbekistonda ekologik xavfsizlikni ta’minlash davlat siyosatining asosiy yo‘nalishlaridan biriga aylantirilgan. Oxirgi yillarda mamlakatda quyidagi muhim chora-tadbirlar amalga oshirildi:

1. **Qonunchilik va institutsional asoslar mustahkamlandi.** 2019 yilda “O‘zbekiston Respublikasining Ekologik kodeksi” qabul qilindi. Bu hujjatda ekologik xavfsizlik, chiqindilarni boshqarish, ekologik monitoring, baholash va nazoratning huquqiy asoslari belgilab berildi. Shu bilan birga, Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi vazirligi faoliyati kuchaytirildi.

2. **Yashil siyosat va barqaror rivojlanish strategiyasi joriy etildi.** “Yashil makon” umummilliy loyihasi doirasida mamlakat bo‘ylab millionlab daraxtlar

ekilmoqda. Bu nafaqat havoning sifatini yaxshilaydi, balki shaharlarda mikroiklimni tartibga soladi va ekologik muvozanatni saqlaydi.

3. **Ekologik ta'lim va madaniyat rivojlanmoqda.** Maktab va oliy o'quv yurtlarida ekologiya fanining o'qitilishi kuchaytirildi. Ommaviy axborot vositalari, nodavlat tashkilotlar va fuqarolik jamiyati ekologik ongni shakllantirishda muhim rol o'ynay boshladi.

4. **Xalqaro hamkorlik yo'lga qo'yildi.** O'zbekiston BMT, UNEP, GEF, ESCAP kabi xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikda ekologik barqarorlikni ta'minlash, Orolbo'yi inqirozini yumshatish, iqlim o'zgarishlariga moslashish borasida qator loyihalarni amalga oshirmoqda. Orolbo'yi mintaqasi BMT tomonidan "global ekologik innovatsiyalar hududi" sifatida e'tirof etildi.

5. **Chiqindilarni boshqarish tizimi takomillashtirildi.** Qattiq maishiy chiqindilarni to'plash, saralash, qayta ishlash va utilizatsiya qilish sohasida xususiy sektor ishtiroki kuchaytirildi. Ekologik toza texnologiyalar joriy etilmoqda.

6. **Ekologik monitoring va baholash tizimi joriy qilinmoqda.** Havo, suv, tuproq sifati bo'yicha doimiy kuzatuvlar olib borilmoqda. Raqamli texnologiyalar asosida geografik axborot tizimlari (GIS) orqali muhim ma'lumotlar to'planmoqda.

Ekologik xavfsizlikni ta'minlashda jamiyatning barcha qatlamlarining ishtiroki muhimdir. Bu borada quyidagilarga alohida e'tibor qaratish zarur:

- **Fuqarolik jamiyati** ekologik muammolarni aniqlash, ekologik nazorat o'rnatish va ekologik huquqbuzarliklarning oldini olishda faol ishtirok etishi kerak.

- **Tadbirkorlik subyektlari** atrof-muhitga zarar keltirmaslik, chiqindilarni kamaytirish, ekologik toza texnologiyalarni joriy etishga qaratilgan faoliyat yuritishi lozim.

- **Ommaviy axborot vositalari va blogerlar** ekologik muammolar haqida xabardorlikni oshirish, fuqarolarning ekologik madaniyatini shakllantirishda katta rol o'ynaydi.

- **Yosh avlodni** ekologik tarbiyalash orqali uzoq muddatli ekologik xavfsizlikning kafolatli asoslari yaratiladi. Bu borada maktabgacha ta'limdan boshlab ekologik qadriyatlar singdirilishi zarur.

Shu bilan birga, hali ham dolzarb bo'lib qolayotgan muammolar mavjud: ayrim korxonalar tomonidan atrof-muhitga chiqarilayotgan chiqindilar nazoratsiz qolmoqda, suv va havo ifloslanishi darajasi ba'zi hududlarda yuqori, aholi orasida ekologik ong yetarli darajada emas, ekologik qonunbuzarliklar uchun jazo choralarining kuchsizligi amaliy natijalarga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Shunday ekan, ekologik xavfsizlikni ta'minlash uchun kompleks yondashuv zarur. Bu yondashuv quyidagilarni o'z ichiga olishi kerak: ekologik qonunchilikni takomillashtirish, islohotlarni jadal davom ettirish, xalqaro tajribani o'zlashtirish, ta'lim va ilm-fan integratsiyasini kuchaytirish, har bir fuqaroning ekologik mas'uliyatini oshirish.

Ekologik xavfsizlik — bu nafaqat atrof-muhitni muhofaza qilish, balki inson hayot sifati, sog'lig'i, ijtimoiy barqarorlik va milliy xavfsizlikni ta'minlashning muhim omilidir. Bugungi global sharoitda bu masala har qachongidan dolzarb bo'lib, uni ta'minlashda har bir davlatning siyosiy iroda va ijtimoiy mas'uliyati bilan bir qatorda, fuqarolik jamiyatining faol ishtiroki ham zarur bo'lmoqda.

O'zbekistonda so'nggi yillarda ekologik xavfsizlik sohasida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. “Yashil makon” loyihasi, ekologik kodeks, chiqindilarni boshqarish tizimi, Orolbo'yi mintaqasini tiklashga qaratilgan xalqaro hamkorlik, ekologik ta'lim va madaniyatni rivojlantirish borasidagi chora-tadbirlar davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylanganini ko'rsatmoqda.

Biroq mavjud yutuqlarga qaramay, hal etilishi zarur bo'lgan muammolar ham yetarli. Jumladan, ayrim hududlarda havo va suvning ifloslanishi, chiqindilarni noto'g'ri boshqarish, ekologik qonunchilik ijrosining sustligi, aholining ekologik ongining yetarli emasligi dolzarb masalalardandir. Shuning uchun ekologik xavfsizlikni ta'minlashda tizimli, kompleks va barqaror yondashuv zarur.

Kelajak avlodlar uchun sog'lom ekologik muhitni saqlab qolish har bir insonning burchi bo'lishi kerak. Ekologik madaniyat va ongni shakllantirish orqali ekologik xavfsizlikni real asoslarda ta'minlash mumkin. Bu esa ekologik barqarorlik va ijtimoiy farovonlik sari muhim qadamdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Ekologik kodeksi. – Toshkent, 2019.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yashil makon” umumxalq loyihasini amalga oshirish to‘g‘risidagi qarori, 2021-yil.
3. Karimov I.A. **Tabiat va inson uyg‘unligi – barqaror taraqqiyot kafolati.** – Toshkent: O‘zbekiston, 2015.
4. Turaqulov B. **Ekologik xavfsizlik asoslari.** – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
5. O‘zbekiston Ekologik partiyasi nashrlari. – Toshkent, 2022.
6. UNEP Report on Global Environmental Outlook. – United Nations, 2020.
7. G‘ulomov A., Rajabov A. **Atrof-muhit muhofazasi va barqaror rivojlanish.** – Toshkent: Ilm ziyo, 2018.
8. FAO-O‘zbekiston hamkorlik dasturi: “Orolbo‘yi mintaqasida barqaror ekologik muhit yaratish”, 2022.
9. Xudoyberganov A. **Ekologik muammolar va ularning yechimlari.** – Qarshi: Nasaf, 2019.
10. BMT Taraqqiyot Dasturi (UNDP) va O‘zbekiston hamkorligidagi ekologik loyihalar hisobotlari, 2020–2024 yillar.

